

FARG'ONA VODIYSIDA O'SADIGAN TEMIRTIKAN O'SIMLIGINING KIMYOVIY TARKIBINI O'RGANISH VA XALQ TABOBATIDA ISHLATILISHI.

Mamatqulova Surayyoxon Abdusamatovna

*Farg'ona davlat universiteti, kimyo fanlari
bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent*

Xoldarov Ilyosjon Ibroximjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, tayanch doktorant

E-MAIL: ilyosbexoldarov7710@gmail.com

O'zbekiston hududi o'simlik olamiga boy va ulardan oqilona foydalanish imkoniyatlari kengdir. Fiziologik faol moddalar o'rtasida alkaloidlar katta ahamiyatga ega, chunki ular turli strukturaviy tuzilish va yuqori fiziologik faollikka ega. O'simlik moddalarining kimyoviy tuzilishi va biologik faolligini o'rganish bir tomondan kimyoni rivojlantirib, unda yangi yo'nalishlar paydo bo'lishiga olib kelsa, ikkinchi tomondan zamonaviy samarali dorivor vositalarning yaratilishi va tibbiyot amaliyotiga tadbiiq etilishiga asos bo'ladi.

O'simlikning nomi. *Tribulus terrestris* - Yer bag'irlab o'sadigan o'simlik (temirtikan).[1]

Oilasi. *Zygophyllaceae* - tuyatovondoshlar. Temirtikan bir yillik o't o'simlik bo'lib, uzunligi 1 ba'zi 3 m largacha etadigan va yer bag'rilab o'sadigan o'simlikdir. o'simlik asos qismidan boshlab shoxlangan, tukli. Mevasi - pishganda besh (yoki 2 - 4) ta yulduzsimon joylashgan uchburchak - panasimon, qattiq 2 - 4 tikanli yong'oqlarga ajraladigan quruq to'p meva. o'simlik may - iyun oylarida gullaydi, iyun - iyulda mevasi pishadi. "*Tribulus terrestris*"[1]

Geografik tarqalishi. o'rta Osiyo, Hindiston, yevropa Qozog'iston, Rossiyaning janubi, Qrim va Kavkaz dasht, cho'llar,[2] tepaliklarda, soylarda daryolarning qirg'oklarida, temir yo'l, yo'l yoqalarida, iflos va boshqa yerlarda o'sadi. Lekin men bu o'simligimni o'zim yashaydigan hudud Farg'ona viloyatidagi temir tikan o'simligini o'rgandim.

Kimyoviy tarkibi. Mahsulot tarkibida steroid saponinlar, alkaloidlar (garman va boshqalar), flavonoidlar, vitamin C, bo'yoq, oshlovchi va boshqa moddalar, mevasida 5 % yog' bo'ladi.

Tadqiqot ishining maqsadi, Farg'ona vodiysida o'suvchi tribulus terrestris o'simligi tarkibidagi makro-va mikro elementlar miqdorini o'rganishdan iborat edi.

No	Elementlar	mkg/gr
1	Mn	61
2	Na	260

3	K	35400
4	Sm	0.092
5	Mo	0.5
6	Lu	0.0036
7	U	0.064
8	Yb	0.038
9	Au	0.0018
10	As	0.33
11	Br	48
12	Ca	14300
13	La	0.86
14	Ce	1.1
15	Se	0.15
16	Hg	0.016
17	Tb	0.015
18	Th	0.19
19	Cr	2.4
20	Hf	0.092
21	Ba	120
22	Sr	73

Ko‘rinib turiptiki eng yutuqli jihatlaridan biri bu lantanoidlarni ham borligi hisoblanadi.

Steroid saponinlar yig‘indisidan dioscin, 2% diosgenin, gitogenin, gracillan va boshqalar sof holda ajratib olingan.

Xalq tabobatidagi ahamiyati va ishlatilishi. Bu o‘simlikni damlamasidan siydik yo‘li kasalliklarini davolashda, immunitetni oshiruvchi vosita sifatida keng qo‘llaniladi.[3] Ishlatishda uni oz miqdorda bir osh qoshiq maydalanganidan olib 500 ml idishga qaynatilgan suv qo‘shiladi va kuniga ikki mahal bir choy qoshiqchadan ichiladi. Siydik ajralishi kuchaytiradi qon tomirlarni kengaytirib qonni suyultiradi. Bundan tashqari oyoq va bog‘imlardagi og‘riganda tayyorlangan damlamsini suvini surtiladi. Yani dastlab damlama qoyiladigan joy yaxshilab sovunlab yoki salfetka sochiqda artilib teri teshikchalari ochiladi so‘ngra damlama surtiladi. Surtilgan joy ochiq havoda qurutilib ochiq holda qoladi(malum vaqt).Tayyorlangan damlama +5 C gacha joyda 2 oygacha saqlash mumkin yoki oz miqdordagisini bir marta foydalangan afzal. Ortiqcha miqdori yani dozadan oshib ketsa, jigar va buyraklar ish faoliyatiga ziyon yetkazishi mumkin. Shuning uchun iste’moldan oldin shifokor bilan maslahatlashib ko‘rish afzal.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Toshkent Farmasevtika instuti "Tarkibida yurak glikazidlari saqlovchi dorivor o'simliklar va mahsulotlar va tarkibida saponinlar saqlovchi dorivor o'simliklar va mahsulotlar" o'quv-uslubiy qo'llanma (28-29-betlar)
2. Kostova I, Dinchev D. Saponins in Tribulus terrestris - chemistry and bioactivity. Phytochem. Rev, 2005; 4: 111-137. [Kostova I, Dinchev D. Tribulus terrastrisdagi saponinlar-kimyoviy va bioaktiv moddalar qatori, 2005;4:111-137.]
3. M.Nabiyev. Shifobaxsh giyohlar. Toshkent, "Fan" nashriyoti, 1980-yil
4. S.M.Mustafoev. Botanika. Toshkent: "o'zbekiston" 2002
5. X.X.Xolmatov, Z.H.Xabibov o'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari. Toshkent "Meditsina" nashriyoti 1976-yil
6. M.Nabiyev, V.Shalnev, A.Ibrohimov Shifobaxsh ne'matlar Toshkent, "Meditsina" nashriyoti 1989-yil
7. Xujaev V.U. Turg'unov K.K. Toshxodjaev B. Aripova S.F. Arundo donaksining alkaloidlari. XIV. N-metil-tetrahidro-b-karbolinning kristalli va molekulyar tuzilishi 2003.226-227 Tabiiy birikmalar kimyosi
8. www.chemistry.ru
9. A.P. Orexov. Ximiya alkaloidov. M., 1953 g.
- 10.Dj. Qurbanov., I.M. Saytbaeva. Vestnik KK Fan, UzSSR, №2 1974g.
- 11.S.Yu. Yunusov, Alkolidi. Tashkent, 1974
- 12.F.I.Ivanov. Dikorastushie lekarstvennie rasteniya Uzbekistana. Tashkent, 1949y
- 13.Kimyo va kimyo texnologiyasi «3» 2010 yil
- 14.Shaxidoyatov X.M. Xinazalini - 4; ix biologicheskix aktivnost» Tashkent Fan, 1988.
- 15.Kuryazov Sh., Muxammedov N.S., Shoxidoyatov X.M , XPS 2008, 3